

Film ÉS ILLUSZTRÁCIÓ

„Szerző megleégszik a téma illusztrációjával, annak művészi ábrázolása helyett.” Ezt a *megelegszik* szót én sohase hiszem el azoknak a kritikusoknak, akik a fentebb idézett patent-mondatot nyakra-főre leírják. A szerző ugyanis, mint típus, nem hajlamos a melegegedettségre; szerző nyugtalan, izgága ember inkább, mint megalkuvó, bele-törődő, alkura kész egyed — s ezt még akkor is fel kell tételeznünk róla, ha filmíró, noha ez tudva-lévően alantas szakma.

Tegyük fel azonban, hogy szerző — s maradjunk most már a forgatókönyv szerzőnél — eleve és szántszándékkal meg akar alkudni; keresi a témával való egyezkedés kényelmes lehetőségeit; ő pocsek akar lenni, míg mások zseniálisok; iparos, míg a többiek művészek. A divatnak hódolna, tollhegyre tűz valamely izgató problémát, így: a nemi kérdés a huszadik században, különös tekintettel annak második felére; elaggott, vagyonos nagynénik örök életének titka; a szerelmi háromszögek új megoldásának lehetőségei; durva apák, kegyetlen fiúk; a faji kérdés stb., stb.

S szerző a fentiekkel alkudna, alkudna, melegegedne — mint a kritikusok mondják — a téma illusztrációjával annak művészi ábrázolása helyett. S egyszerre csak úgy érzi, elkésett, lecsúszott a pompás üzletről, oda a kényelme, nyugalma, melyről a dicsőség helyett ábrándozott; merő izgalom az élete, mert mielőtt észbekapott volna, a *téma*, a *kérdés* diktál, és sokkal nehezebb feladatot ró az *illusztrátorra*, mintha történetesen *művésszel* találkozott volna.

Egy illusztrálandó téma ugyanis sokkal nagyobb s eszesebb zsarnok a művészileg feldolgozandónál. A művészet önön törvényei szerint bontakoztat, egyik mozzanata természetesen szüli a következőt; az alakok szinte maguktól mozognak; teremtő örömmel és harmóniával ajándékoz meg; a legnehezebb munkát is megkönnyíti avval, hogy

irányt szab a képzeletnek ösztönnek, töprengésnek...

Mennyivel nagyobb, kínzóbb, képtelenebb fejtörtést jelent, ha „szerző melegeégszik!” Anyaga nem osztódik önmagától jelentős és jelentéktelen részekre, teljes súlyával és tehetetlenségével nehezedik szerzőre, mozdulatlanul, mereven, holtan; nem kínálja magát, nem segít a feldolgozóknak — csak látszólag engedi, hogy azt csináljanak vele, ami tetszik, valójában gyötrő massza, melynek minden morzsájával számolni kell, tenger, melynek minden cseppjét egy pohárral muszáj kimerni.

Emlékszem egy filmre, melynek írója és rendezője azt a célt tűzte maga elé, hogy a titkos prostitúció ellen felveszi a harcot. Érdekesen és ügyesen mutatja be a „*call-girl*-ek” életét, az olyan lányokét, akiket ismeretlenül, telefonon rendelnek lakásra kéjsóvár öregurak. Főnökük egy morfiuncsempész, aki minden leleplezést megghiúsít automata fegyverekkel s pompás magántestőrséggel. Szerző azonban *melegegedett* a téma illusztrálásával — vagyis nem egy lány életét, egy szerelmet, egy gazfickó történetét akarta filmre vinni, nem egy emberi élet problémáit, hanem elsősorban a „*kérdést*”, a „*problémát*” Így kényszerült rá aztán arra, hogy a logika szabályai szerint „*kimerítse*” a szerzteágazó komplexust: egy „*rossz*” lány mellett bemutatson egy jó lányt, kandi öregurak mellett derék aggastyánokat; s alig állja meg, hogy gonosz morfiuncsempészek mellett anygalian ártatlan kábítószerkereskedőket is ne mutasson.

A filmet mégis úgynevezett és sokat emlegetett hiányérzettel néztem végig. Egy művészi történet lehet kerek és egész; egy probléma feldolgozásából azonban mindig végtelen ág-bog hiányzik. Ha már ennyi alakkal megismerkedtem, kétségkívül joggal nehezményezhetem, hogy az adott és kitűzött cél megvalósításából hiányzik: 1. a visszaeső, erkölcsiért küzdő, s a vallással kacérkodó utcalány típusa; 2. a buddhista, meggyőződéses kábítószerélvező, aki meg-

veti az érzékeiknek kiszolgáltatott, filozófiátlan ópium-evőket; 3. a rendőr, aki maga is kéjgyilkos stb. ad infinitum.

Amiből is kiderül, hogy nehéz az „illusztrátor” dolga. Még akkor is, ha legjobb szándékkal, nemes hevülettel, vagy épp az illusztráció szándéka nélkül illusztrál. Ez utóbbira épp egy nemrég bemutatott film, az „Értük éltem” című nyugatnémet produkció a példa. Érdekfeszítő a film magva. Egy német ápolónő megment két ismeretlen gyereket a háború viharából, s felneveli őket. A gyermekeket azonban egy francia asszony magának követeli; de az egykori ápolónő, noha tudja, hogy a másik asszonynak nincs joga a gyerekekre, nem fedi fel a két árva kilétét. A fiúk ugyanis a nem árja fajokhoz tartoztak.

Kényes kérdést bolygat az „Értük éltem”. Írója (*Ernst Neubach*) és rendezője (*Paul Verhoeven*) azonban túl kényesnek is vélték, minden oldalról lefedezik, „illusztrálják” a témát. Szerepel ezért egy kis néger fiúcska, akit az ápolónő nevelt fiai fekete bőréért alaposan elpáholnak; szerepel a „német büntudat” a háborúban elkövetett gáztettekért; a

francia asszony jogos panasza; a sajtó szenzációéhes közönye; a rendőrség, a bíróság, a szerelem, a faji kérdés, a vallásosság szerepe ez utóbbi megoldásában — egyszerűen valóban „kimerül” a téma. Am közből a néző is, akit meglep a film nemes bátorsága s elszomorít az, hogy e sok derék szándék, a feldolgozandó anyag sokfelé ágazó bonyolultsága folytán, a tételek tisztázása és megoldása kedvéért s sok szép jelenet ellenére is, végül nem hat kellő erővel: az élményszerűség benyomásával.

Hogyan is áll tehát illusztráció és művészet viszonya? Az utóbbi ritkább, az előbbi nehezebb, minden ellenkező látszat ellenére. Következésképp nem lehet vele soha megelégedni, mint hiszik; verejtékes súlyemelés, sziszifuszi munka, képtelen vállalkozás, idegetörő erőfeszítés, akár nemes, akár üzleti szándék vezette az alkotót.

Szerény javaslatom tehát az elkövetkező fél évszázad bevett kritikai közhelyeire a következő: „szerző megelégedett a téma művészi ábrázolásával annak fáradtságosan illusztratív feldolgozása helyett.”

UNGVÁRI TAMÁS

Michael Ande, Luise Ulrich
és Knut Mahlike

